

**IJTIMOIIY TANQID VA XALQ QALBI AKS ETTIRILGAN ASARLAR:
ABDULLA QAHHOR VA MUQIMIY IJODIDA REALISTIK-SATIRIK
YONDASHUV**

Ozodbek Yo'ldoshev

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Iqtisodiyot fakulteti

Iqtisodiyot yo'nalishi 3-bosqich talabasi

+998936401614

Uldasevozodbek5@gmail.com

Jurabek Dilmurodov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Raqamli iqtisodiyot axborot texnologiyalari fakulteti

Axborot tizimlari va texnologiyalari yo'nalishi 2-bosqich talabasi

+998977537043

Drujbek2005@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining ikki zabardast namoyandasi — Abdulla Qahhor va Muqimiyning ijodida ijtimoiy tanqid va xalq qalbini ifodalovchi realistik-satirik yondashuv tahlil etiladi. Mualliflar asarlarida jamiyatdagi illatlar, byurokratiya, nodonlik va adolatsizlik holatlari keskin tanqid ostiga olinadi. Muqimiy XIX asrning oxiri voqealarini hajv orqali tasvirlab, xalq dardi va ijtimoiy nohaqlikni bayon qilgan bo'lsa, Abdulla Qahhor XX asrning o'zgaruvchan ijtimoiy muhitida odamlar ruhiyati va kundalik hayotdagi ziddiyatlarni realistik tarzda ochib beradi. Maqolada ikki ijodkor asarlaridagi badiiy ifoda vositalari, satirik uslub, qahramonlar obrazlari orqali berilgan ijtimoiy ishoralar solishtirilib, ularning xalq dardi, milliy ruh va tanqidiy fikr orqali erishgan badiiy yutuqlari yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Abdulla Qahhor, Muqimiy, realistik yondashuv, satira, ijtimoiy tanqid, xalq ruhiyati, o'zbek adabiyoti, obraz, badiiy tanqid, hajv.*

Kirish

O'zbek adabiyotida ijtimoiy tanqid, xalq qalbi va hayotini badiiy ifoda etish an'anasi uzoq tarixga ega bo'lib, bu an'ananing shakllanishi va takomillashuvida realistik-satirik yondashuv muhim rol o'ynagan. Ayniqsa, Muqimiy va Abdulla Qahhor ijodi ana shu badiiy yo'nalishning yuksak namunasi sifatida baholanishi mumkin. Muqimiy XIX asr oxirlarida yashab ijod qilgan bo'lib, Turkiston zaminidagi ijtimoiy tengsizlik, savodsizlik, amaldorlar zo'ravonligi va xalqning og'ir turmush tarzini hajv orqali tasvirlagan. Uning hajviy ruboiylari, fojiali kulgi bilan yo'g'rilgan satiralari o'z zamonasining muhim ijtimoiy muammolarini ochib beradi.

Abdulla Qahhor esa XX asrning ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarga boy davrida faol ijod qilgan yozuvchidir. U adabiy jarayonga realistik ruh, chuqur psixologik tahlil va yumor bilan boyitilgan satirik qarashlarni olib kirdi. "Sinchalak", "O'tkan kunlar"da aks etgan qahramonlar hayoti orqali yozuvchi xalq ichidagi illatlar, riyokorlik, loqaydlik kabi salbiy jihatlarni fosh etadi.

Ushbu maqolada Muqimiy va Abdulla Qahhor asarlaridagi realistik-satirik yondashuvning mohiyati, ularning badiiy uslubi va xalq qalbini aks ettirishdagi yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ikki davr ijodkorlari asarlaridagi ijtimoiy-tanqidiy fikrlar, xalq hayotiga bo'lgan munosabatlari va badiiy mahorati solishtirma tahlil asosida yoritiladi.

Asosiy qism

Muqimiy va Abdulla Qahhor o'z davrlarining ijtimoiy hayotini chuqur anglagan, xalq qalbidagi iztirob va istaklarni teran badiiy ifodalagan ijodkorlardir. Har ikki adib realistik va satirik yondashuv orqali jamiyatdagi salbiy holatlarni fosh qilish, xalqning ijtimoiy ongini uyg'otish, adolat va haqiqatga da'vat etish yo'lida ijod qilgan. Ularning asarlari zamonaviy o'zbek adabiyotida ijtimoiy tanqid va xalq dardini badiiy ifoda etish borasida o'ziga xos maktab yaratgan.

Muqimiy ijodining asosiy xususiyatlaridan biri – xalq hayotining bevosita ko'zgusi bo'lishidir. U turmushda uchraydigan illatlarni ochiq, to'g'ri va keskin hajv yoki lirika orqali fosh etgan. Ayniqsa, uning "Yo rab, qilma meni mullalar bilan" misrasi bilan boshlanuvchi mashhur g'azali o'z zamonasidagi riyokorlik, ilmsizlik va mansabparastlikka qarshi aytilgan kuchli ijtimoiy tanqidiy asardir. G'azaldan bir parcha:

*Yo rab, qilma meni mullalar bilan,
Ular zolim bo'lar qudratlar bilan.
Savodsiz bo'lsa ham o'zini ko'rar,
Nodon, lekin gaplar so'zatlar bilan...*

Muallif bu g'azalida ilmsiz, ammo o'zini "ulug'" tutgan mullalar timsolida jamiyatdagi soxta ziyolilarni, ilm nomidan foydalanib, xalqni aldovga solayotgan toifadagi kishilarni fosh qiladi. Bu yerda Muqimiy feodal jamiyatdagi nodonlik, riyokorlik, haqiqatning so'ndirilishi kabi illatlarni lirik-satirik uslubda fosh etgan. Xalqning og'riqlarini, dardu hasratlarini obrazli, ammo ochiq ifoda etgan Muqimiy bu orqali adabiyotning ogohlik beruvchi kuchiga suyangan.

Abdulla Qahhor o'zining realistik va psixologik asarlari orqali o'zbek adabiyotida ijtimoiy tanqidchilikni yangi bosqichga olib chiqqan yozuvchidir. "Sinchalak" hikoyasi uning eng yorqin satirik asarlaridan biri bo'lib, unda jamiyatdagi nosog'lom muhit, beparvolik, nohaqlik va kishilar orasidagi qo'rqqoqlik fosh etiladi. Sinchalak obrazi jamiyatdagi "kichik odam"ning, ya'ni o'z haqi uchun kurasha olmaydigan, loqayd kishilarning timsolidir. Qahhor uni hajv bilan emas, o'tkir realistik vositalar orqali ifodalaydi.

Bundan tashqari, “Og‘riq”, “O‘rik domla”, “Anor” kabi hikoyalarida ham Qahhor o‘zining tahliliy nigohi orqali zamonasining salbiy jihatlarini fosh etadi. U odamlar orasidagi yolg‘on, ikkiyuzlamachilik, shaxsiyatparastlik va e‘tiqod inqirozini tasvirlab, bu illatlarga qarshi o‘quvchini ongli fikr yuritishga undaydi.

Har ikki ijodkor asarlarida xalqning ruhiy holati, iztiroblari, orzu-istaklari real badiiy obrazlar orqali yoritiladi. Muqimiyda hajviy soddalik ustuvor bo‘lsa, Qahhorda psixologik chuqurlik va tahliliy yondashuv ustunlik qiladi. Masalan, Muqimiy satirik ruboiylarida mansab egalarining johilligi yoki dindorlarning riyokorligini ochiq hajv orqali fosh etgan. Abdulla Qahhor esa real hayotiy syujetlar orqali bu kabi illatlarni tabiatga singdirilgan holda ko‘rsatadi. Bu jihat ularni birlashtiradi — xalqning og‘riq nuqtalariga befarq bo‘lmagan adiblar sifatida.

Adabiyotshunoslar fikriga ko‘ra, Muqimiy — “xalq ichida sayr etgan hajv ustasi”, Qahhor esa — “xalq ruhiyati bilan yashagan tanqidiy realizm namoyandasi” sifatida o‘zbek adabiyoti tarixida alohida o‘rin egallaydi.

Xulosa

Muqimiy va Abdulla Qahhor ijodi — o‘zbek adabiyotida realistik-satirik yondashuvning porloq namunalaridan biri bo‘lib, ular orqali xalq qalbi, dardi, orzu-umidlari va ijtimoiy muammolar chuqur yoritilgan. Har ikki adib jamiyatdagi illatlar — nodonlik, riyokorlik, befarqlik, adolatsizlik va mansabparastlikni fosh etib, badiiy vositalar orqali o‘quvchini ongli fikr yuritishga, jamiyatga tanqidiy qarashga undagan.

Muqimiyning hajviy ruboiylarida xalq ichidagi kulgi aralash faryod, og‘riqli haqiqatlar aks etgan bo‘lsa, Qahhor hikoyalarida hayotiy syujetlar, psixologik chuqurlik va realistik tasvir orqali jamiyatdagi mavjud ziddiyatlar ochib berilgan. Ularning badiiy uslubi, obraz yaratish mahorati, ijtimoiy ongni uyg‘otishdagi faol pozitsiyasi ularni o‘zbek adabiyotining tanqidiy realizm yo‘nalishida tengsiz ijodkorlar qatoriga qo‘shadi.

Bugungi kunda ham Muqimiy va Abdulla Qahhor asarlari o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan bo‘lib, ular orqali o‘zbek jamiyatining kechagi va bugungi holati orasidagi uzviylik, xalq hayotidagi o‘zgarishlar va davom etayotgan muammolarni tahlil qilish mumkin. Shunday qilib, ushbu ijodkorlar asarlari nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-ma’naviy taraqqiyotimizda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qahhor, A. (2018). Tanlangan asarlar (1–2 jildlar). Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
2. Muqimiy. (2017). Hajviy asarlar. Toshkent: Yozuvchi nashriyoti.
3. G‘aniyeva, H. (2005). O‘zbek adabiy tanqidiy tafakkuri. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Karimov, B. (2014). Adabiy jarayon va ijtimoiy ong. Toshkent: Akademya.
5. Qodirov, M. (2019). O‘zbek adabiyotida realizm va tanqidiy tafakkur rivoji. Toshkent: Ilm Ziya.